

UDK: 174: 070
Pregledni rad
15. II. 2024

IVANA PRIMORAC BILAVER*

DAVORKA TOPIĆ STIPIĆ**

MARIJAN PRIMORAC***

JE LI UMJETNA INTELIGENCIJA IZAZOV ZA ETIKU I EMPATIČNO NOVINARSTVO?

SAŽETAK

Dosadašnja iskustva primjene umjetne inteligencije u novinarstvu pokazala su kako ona nije u mogućnosti samostalno obavljati novinarski posao jer je nakon generiranja novinarskoga sadržaja i informacija potrebna ljudska kontrola kako bi kreirani sadržaj prema etičkim postulatima novinarstva bio relevantan i kvalitetan. Novinarstvo se desetljećima orijentira prema etici, profesionalizmu i profesiji. Svi ti ciljevi slijede jedan imperativ: da se ostvaruju na način dostojan čovjeka i sredstvima dostojnima čovjeka. Stoga se postavlja pitanje: Može li u tome kontekstu umjetna inteligencija biti zadovoljavajući odgovor?

Novinarstvo koje prepoznaje vitalna pitanja i vrijednost osobe jest senzibilno novinarstvo, novinarstvo u kojemu ima mjesta za jedinstvenost i empatiju. Umjetna inteligencija ne može prepoznati originalnost, empatizirati, ne može biti dio javnosti, što novinar uvijek jest. U radu se propituju posljedice svodenja novinarstva samo na tehničku operabilnost i dominaciju umjetne inteligencije. Postavlja se pitanje: Izuzimamo li ga iz ljudske, a time iz etičke i moralne dimenzije te gubimo li empatičnu stranu novinarstva?

Ključne riječi: novinarstvo, umjetna inteligencija, etika, empatija, empatično novinarstvo

* University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina, ivana.primoracbilaver@ff.sum.ba

** University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina, davorka.topicstipic@ff.sum.ba

*** University of Mostar, Mostar, Bosnia and Herzegovina, marijan.primorac@ff.sum.ba

UVOD

Povijest novinarstva bilježi kontinuiran napor novinara za slijeđenjem novih tehnoloških otkrića kao i apliciranjem istih na svoj rad. Nijedno tehnološko otkriće nije bespredmetnim učinilo novinarstvo niti nepotrebnim proglasilo novinara. Sve do sada – nova tehnološka otkrića pretenziraju kreirati i rekreirati sposobnosti ljudskih bića. Jedan od ozbiljnijih izazova kojima novinarstvo stoji sučelice jest umjetna inteligencija. Mediji su zainteresirani za razvoj umjetne inteligencije zbog svoga opstanka i rada, ali i zbog interesa javnosti. Razvoj umjetne inteligencije mijenja i njezinu percepciju od oruđa do autonomnih sudionika procesa.

Umjetna inteligencija s novinarstvom i medijima dijeli i neke zajedničke atribucije, ali razilaze se u pitanjima svrhe. Svrha novinarstva vezana je za traženje i otkrivanje istine, što je primarni postulat novinarstva ili „uzvišeni ideal: prenošenje istine“ (Sheridan Burns, 2007: 26). Umjetna inteligencija u svome radu ne može postulirati ideale. Druga važna svrha odnosi se na slobodno i racionalno djelovanje čija je glavna svrha poštovanje dostojanstva svake osobe. Umjetna inteligencija ne operira s takvim postulatima. Također, na novinarstvo se gleda kao na poziv ili poslanje, a umjetnu inteligenciju nije moguće definirati kroz ove parametre. Stoga je jasno da je „etika neodvojiva od kvalitetnog, profesionalno usmjerenog novinarstva“ (Poler, 1998: 29) te da se novinarstvo ne može reducirati samo na vještinu i tehniku, odnosno čovjek je kao novinar ili korisnik ključan akter ili mjera novinarstvu.

U novinarskome radu vrlo je jasan subjekt koji obavlja radnju i taj subjekt nije depersonaliziran. Takav subjekt obraća se subjektima. U slučaju umjetne inteligencije postoji samo jedno pravo, a to je pravo objekta (umjetna inteligencija nije subjekt) koji pojedinca pretvara u objekt sustava informiranja, namećući mu kao jedino pravo da samo prima informacije. Novinarstvo je oduvijek izazov ljudskoj inteligenciji i stvarnosti. Svojim funkcijama uspješno je slijedilo tijek i razvoj ljudske misli i dostignuća zato što je i samo po sebi ljudsko dostignuće. Bitno je staviti nagla-

sak na ljudsko jer je uvijek ljudsko, bez obzira na sredstva kojima se koristi.

Novinarstvo i umjetna inteligencija nedvojbeno su u srazu mogućnosti i izazova. Rezultat ili odgovor na izazove može biti:

- a) umjetna inteligencija kao podrška novinarstvu
- b) svođenje novinarstva isključivo na tehničku operabilnost i dominaciju umjetne inteligencije
- c) novinarstvo kao hibrid koji će uspješno spojiti novinarstvo i umjetnu inteligenciju.

Pojavom umjetne inteligencije stvara se nova dihotomija u novinarstvu koja ističe razlike između *novinarstva načela* i *novinarstva funkcija*. Novinarstvo omogućava funkcije medija, ali i obrnuto. Funkcije medija odnose se na: nadzor, korelaciju, prijenos društvenoga naslijeđa i zabavu (Severin, Tankard, 2001). U takve funkcije ubrajaju se: promatranje okoline, osiguranje društvene komunikacije, pružanje slike svijeta, prijenos kulture, pridonošenje sreći i postizanje kupovine (Bertrand, 2007). Umjetna inteligencija može djelomično sudjelovati u provođenju funkcija medija, ali ne zadovoljava parametre novinarstva etičkih načela. Čak se može govoriti i da unosi disfunkciju u ova načela.

No, pojava umjetne inteligencije u novinarstvu nameće čitav niz pitanja koja su primarno iz domene etike. Prvo je pitanje: Kako etički vrednovati umjetnu inteligenciju? Od stroja i algoritma nemoguće je tražiti moralno postupanje, determinirati odgovornost i njezinu razinu. Budući da umjetna inteligencija (su)kreira medijski sadržaj koji utječe na živote ljudi, ovakva su pitanja nužna.

Drugo je pitanje svrhe, odnosno: Znači li uvođenje umjetne inteligencije i redefiniranja sustava vrijednosti? Vodi li umjetna inteligencija u novinarstvu prema objektivizaciji čovjeka? Na određeni način s pojavom novinarstva počeo je proces participacije, hoće li pojavom umjetne inteligencije započeti proces otuđenja? Znači li umjetna inteligencija ujedno i poboljšanje kvalitete medija? Hoće li umjetna inteligencija redefinirati i pitanje onoga što je korisnicima, a što

medijima zanimljivo? I, zapravo, na koji je način moguće da se spoji najbolje od obaju svjetova (ljudi i tehnologije)?

ŠTO JE UMJETNA INTELIGENCIJA U NOVINARSTVU?

Razvoj novoga inteligentnog sustava usredotočen je na čovjeka na različite načine: natjecanja s ljudima, supstitucije za ljude ili na način poboljšavanja uvjeta života ljudi. Svaki napredak, pa tako i tehnološki, utječe na naše odluke i traži prilagođavanje. I budućnost novinarstva kao industrije vijesti ili djelatnosti vezana je za tehnološki razvoj (de-Lima-Santos, Ceron, 2022), u ovome slučaju i umjetne inteligencije.

Sve je veća percepcija da „softver jede svijet“ (Andreessen, 2011) jer ljudska bića osjećaju da nemaju kontrolu nad tehničkim i da ne razumiju sustave koji ih okružuju. Iako je ova percepcija zabrinjavajuća, nije uvijek negativna.¹ Umjetnu inteligenciju povezujemo s algoritmima, a ljudi imaju tendenciju nesklonosti algoritmima (Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). Odbojnost prema algoritmima fenomen je koji je uočen tijekom pojave algoritama: ljudi su radije komunicirali s ljudskim agentima, iako su algoritmi nadmašili ljude u mnogim zadacima (Jussupow i sur., 2020). Koncept umjetne inteligencije odnosi se „na granu računalne znanosti usmjerenu na simulaciju ljudske inteligencije“ (Broussard i sur., 2019, prema de-Lima-Santos, Ceron, 2022). U svim pokušajima definiranja umjetna inteligencija jest sposobnost strojeva da obavljaju kognitivne funkcije: učenje, razumijevanje, rješavanje problema i percepcija. To znači da su ovome sustavu posebno zanimljiva područja učenja (nova ili iz prethodnih iskustava), rasuđivanja i značenja. No, nazire se i je-

dan bitno ljudski proces – generaliziranje, koji, zapravo, ne mora uvijek stajati u pozitivnome kontekstu. Može se uočiti i činjenica da umjetna inteligencija u procesu učenja ne treba ljudsku pomoć, ali se pri okončanju rada svakako mora proći ljudska procjena i podrška.

Razvoj umjetne inteligencije brzo napreduje i može se lako natjecati s ljudima u mnogim zadacima, pa tako i u novinarstvu. Trenutačna rješenja kreću se od jednostavnog izdvajanja podataka za ispunjavanje predložaka do razrađenijih pristupa za stvaranje narativa (Graefe, 2016, prema Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). U novinarstvu se aplikacije temeljene na umjetnoj inteligenciji sve više koriste za automatizaciju vijesti. No, tu se ne radi samo o automatizaciji vijesti nego i o anticipiranju automatiziranoga novinarstva, novinarstva bez sudjelovanja čovjeka. Automatizirano proizvedeni tekstovi, putem softvera i algoritma, a u kojima nema ljudskoga unosa, pripadaju kategoriji automatiziranoga novinarstva (Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). U ova-kvoj kategorizaciji novinarstva umjetna inteligencija kao sustav višestruko usmjeren na ljude na način pomoći, supstituta ili oponašatelja, postaje samo supstitut.

Umjetna inteligencija ne posjeduje autentičnost koja je svojstvena ljudskim bićima. U dosadašnjemu razvoju oponašanja umjetna inteligencija ne može postići prilagodljivost u djelovanju kakvu imaju ljudska bića. Ljudska inteligencija posjeduje određeni *specificum* koji je umjetnoj inteligenciji za sada nedostižan projekt, pogotovo u smislu simboličkih zapisa: umjetna inteligencija ne operira s ponašanjima koja proizlaze iz razmišljanja, razumijevanja jezika i planiranja (Bostrom, 2014). Slijedeći Kantovu misao da ono što nema samosvijest može postojati samo kao sredstvo, a ne radi samoga sebe, može se zaključivati da umjetna inteligencija ne može biti ni cilj ni svrha, nego samo sredstvo jer nema samosvijest. Na toj razini postavlja se i pitanje odgovornosti za djelovanje umjetne inteligencije. U istraživanju autora Gazit, Arazy, Hertz (2023) sudionici su ocjenjivali odgovornost savjetnika i birali između ljudskih i algoritamskih savjetnika, pri čemu

1 Samo jedna u nizu studija koja istražuje područje: Algorithms and human rights, Study on the human rights dimensions of automated data processing techniques (in particular artificial algorithms) and possible regulatory implications, prepared by the Committee of experts on internet intermediaries (MSI-NET), Council of Europe, March 2018: <https://rm.coe.int/algorithms-and-human-rights-en-rev/16807956b5>.

se pokazalo da ljudske savjetnike smatraju odgovornijima od algoritamskih savjetnika.

Ključna su pitanja na temelju čega algoritmi donose odluke i kako prosuđuju kvalitetu odluka koje su proizvod njihova djelovanja. Odluke koje donose ljudi prosuđuju se na temelju etičkih i profesionalnih postulata, koji generiraju prava i dužnosti. Studija Vijeća Europe² otvara važna pitanja i donosi preporuke u pitanjima algoritmima i ljudskih prava. Indikativno je da upravo zbog neznanja o kvaliteti odluka algoritama i nemogućnosti normiranja istih (na način kako se normiraju ljudske) odluke algoritama u mnogim pitanjima proglašavaju neutralnima, nepodložnima predrasudama, stereotipima i diskriminaciji. U stvarnosti odluke algoritama negativno utječu na zajamčena ljudska prava. Ljudska prava krše se u segmentu zamjene ljudskih bića automatiziranim računalnim sustavima ne uzimajući pri tome vrijednosti koje karakteriziraju čovjeka i prava koja mu se povrjeđuju. Opravdanje je zapravo diskriminiranje ljudskih bića prema čimbenicima brzine, načina donošenja odluka i nižih stopa pogreške u usporedbi s ljudskim bićima.

UMJETNA INTELIGENCIJA – IZAZOV ZA ETIKU U NOVINARSTVU?

Pouzdanost je preduvjet koji se mora ispuniti kako bi se ljudi i društva razvijali, uvodili i upotrebljavali sustave umjetne inteligencije. Ako se ne dokaže da sustavi umjetne inteligencije – i ljudi koji stoje iza njih – zaslužuju povjerenje, može doći do neželjenih posljedica i može se omesti prihvaćanje tih sustava (Europska komisija, 2018). Za postizanje pouzdane umjetne inteligencije nije dovoljna samo usklađenost sa zakonima – to je samo jedna od triju sastavnica. Zakoni ponekad kaskaju za tehnološkim razvo-

jem, ponekad nisu usklađeni s etičkim normama ili možda jednostavno nisu primjereni za rješavanje određenih pitanja. Kako bi sustavi umjetne inteligencije bili pouzdani, trebali bi biti etični i osiguravati usklađenost s etičkim normama (Europska komisija, 2018).

Etička načela koja se odnose na sustav umjetne inteligencije izravno su povezana s ljudskim pravima i iz njih se kao normativ izdvaja „usmjerenost na čovjeka“. Prema *Etičkim smjernicama* pouzdana umjetna inteligencija ima tri sastavnice:

- (a) trebala bi biti zakonita i poštovati sve primjenjive zakone i propise
- (b) trebala bi biti etična i osigurati poštovanje etičkih načela i vrijednosti i
- (c) trebala bi biti otporna i iz tehničke i iz socijalne perspektive jer sustavi umjetne inteligencije, čak i s dobrim namjerama, mogu uzrokovati nenamjernu štetu.

Svaka je sastavnica sama po sebi nužna, ali nije dovoljna za postizanje pouzdane umjetne inteligencije. No, Jobin i suradnici smatraju da, unatoč očitu dogovoru da umjetna inteligencija treba biti „etička“, postoji rasprava o tome što čini „etičku umjetnu inteligenciju“ i koji su etički zahtjevi, tehnički standardi i najbolje prakse potrebni za njezinu realizaciju. Prema njihovom istraživanju etičkih standarda umjetne inteligencije najistaknutija načela uključuju: transparentnost, pravdu i poštenje, neškodljivost odgovornost i privatnost (Jobin, Ienca, Vayena, 2019). Usmjerenost na čovjeka u etici umjetne inteligencije u skladu je s definicijom antropocentrizma koja je uspostavljena i primijenjena u moralnoj filozofiji, naime, da ljudi imaju veću moralnu vrijednost od neljudi. Etički standardi umjetne inteligencije usmjereni na čovjeka teže davanju prioriteta ljudima nad neljudima. Dakle, ljudi imaju, barem, veću intrinzičnu moralnu vrijednost od neljudi (Rigley i sur., 2023).

Kada je autorica Poler Kovačić govorila o krizi novinarstva kao krizi etike, naglašavala je da je kriza subjekta (novinara) prouzrokovana mijenjanjem temelja novinarstva. Temelj novinarstva jest novinar koji je odlučivao o onome što je važno za društvo, a sada je taj temelj srušen, jer o

2 Algorithms and human rights, Study on the human rights dimensions of automated data processing techniques (in particular artificial algorithms) and possible regulatory implications, prepared by the Committee of experts on internet intermediaries (MSI-NET), Council of Europe, March 2018: <https://rm.coe.int/algorithms-and-human-rights-en-rev/16807956b5>.

bitnim temama odlučuju drugi (medijski vlasnici, oglašivači, izvori informacija itd.) (Poler Kovačić, 2001). Nova kriza u današnjici izazvana je pojavom umjetne inteligencije koja pretendira redefinirati i mijenjati ulogu glavnoga subjekta ili temelja novinarstva – novinara. Ona se ogleda i u promjeni uloge subjekt – objekt, ali i odnosa svrha – sredstvo. U komunikaciji koju kreira umjetna inteligencija komunicira objekt prema drugim objektima jer bi bilo krajnje neobično da objekt/sredstvo može percipirati da se obraća subjektima, odnosno svrhama.

Uz spominjano automatizirano novinarstvo, ovakvu percepciju novinarstva koje bi se većim dijelom temeljilo na umjetnoj inteligenciji mogli bi zvati *neonovinarstvom*, ali i novinarstvom „koje to više nije“. Novinarstvo svoj identitet usko veže za novinara, a time i za etiku, individualnu ili profesionalnu. Takvo novinarstvo razumije i nastoji poštovati razliku između svrhe i sredstva. No, to ne niječe i činjenicu da kriza novinarstva potječe i od samih novinara.

Uspoređujući novinarstvo s ostalim profesijama, Cook ga identificira kao znatiželjnu profesiju (Cook, 2005). Stoga je opravdano pitati kako bi umjetna inteligencija mogla zamijeniti čovjeka-novinaru jer već na prvome koraku, znatiželji, umjetna inteligencija ne može zadovoljiti kriterij. Druga vrlo važna stvar jest prepoznati što je vijest, a upravo u tome očituje se i moralno opredjeljenje koje pokazuje kako bi nešto trebalo biti. Naime, vijest govori o uočavanju odstupanja, odnosno od onoga kakvo bi nešto trebalo biti prema onomu kakvo nešto jest. Prema tomu, izazovi za novinarstvo trajni su i uvijek ukazuju na etiku u novinarstvu.

Etička pitanja i izazovi u novinarstvu koji se danas kontekstualno oblikuju i u spoznaji postojanja umjetne inteligencije moraju poći od antropocentrizma. Jednostavno rečeno, i jaki i umjereni antropocentristi smatraju da postoji nešto moralno posebno kod ljudi što im daje značajnu moralnu vrijednost u odnosu na neljude. To znači da, pod antropocentrizmom, u slučajevima kada je okolišna ili neljudska dobrobit u sukobu s ljudskom dobrobiti, ljudska dobrobit pobjeđuje

(Rigley i sur., 2023). Passmore je potpuno eksplicitno izjavio: „Ljudske interese tretiram kao najvažnije. Ne ispričavam se zbog te činjenice“ (Passmore, 1974: 187, prema Rigley i sur., 2023). Primjerice, ishodište je svih ljudskih prava ljudsko dostojanstvo koje nikada ne može biti predmetom kalkulacija, redukcije i nejasnih kompromisa. Ljudsko dostojanstvo podrazumijeva ideju da svako ljudsko biće posjeduje „intrinzičnu vrijednost“ koju druge osobe, ali ni nove tehnologije kao što su sustavi umjetne inteligencije, nikada ne bi trebale umanjiti, ugroziti ili potisnuti (McCrudden, 2008).

Sustave umjetne inteligencije treba razvijati tako da se poštuje tjelesni i duhovni integritet ljudi, njihov osobni i kulturni osjećaj identiteta i zadovoljavanje njihovih osnovnih potreba te da im se služi i da ih se štiti (Europska komisija, 2018). U *Preporukama* dalje stoji da ako sustav umjetne inteligencije ima za cilj unaprijediti dobrobit čovjeka, čovjek mora biti orijentir i ishodište svih postupaka, što mora biti vidljivo iz standardizacije načela umjetne inteligencije. Načela poštovanja ljudske autonomije, sprečavanje nastanka štete, pravednost i objašnjivost najspornija su u kontekstu etike novinarstva i umjetne inteligencije. Zbog činjenice da se neka od njih izravno odnose na novinarstvo u cjelini, a druga na novinare, dio rada usmjeren je na pojašnjenje odnosa novinara i umjetne inteligencije.

Posebnu zabrinutost predstavlja mogućnost primjene članka 10. koji jamči stvaranje poticajna okružja za pluralističku javnu raspravu. Automatizirane algoritamske radnje u pitanje dovode pravo na privatnost kao i zaštitu podataka, što može ugroziti i prava, ali i sposobnosti pojedinaca da se slobodno izražavaju. Unatoč proklamiranoj neutralnosti, algoritam može biti pristran prema određenim vrstama sadržaja ili pružateljima sadržaja, čime riskira utjecaj na povezane vrijednosti kao što su medijski pluralizam i raznolikost. To je posebno istaknuto u kontekstu dominantnih *online* tražilica (Pasquale, 2016). Umjetna inteligencija aktivan je, ali i prešutan akter u novinarstvu. Unatoč medijskoj slici koja svjedoči korištenju umjetne inteligencije, stječe se dojam da kod novinara postoji *embargo* na

informacije njoj. Razlog može biti očuvanje slobode mišljenja i djelovanja, odnosno svjedočenje da ne potpadaju pod nikakve utjecaje. Novinarima svakako neugodu predstavlja činjenica da mogu biti zamjenjivi. Dakle, u novinarstvu se, osim načelnoga prihvaćanja novih mogućnosti u odnosu na umjetnu inteligenciju, generiraju dva straha: egzistencijalni strah (novinari) i profesionalni strah (načela). Novinari su umjetnu inteligenciju prihvatili kao vid pomoći i uspješno se služe ponuđenim mogućnostima, ali istodobno počinju je doživljavati kao vid egzistencijalne ugroze. Naslućuje se egzistencijalni strah zbog opasnosti gubljenja radnih mjesta, zbog čega im je teže očuvati distancu koja se očekuje od profesionalaca. Drugi strah odnosi se na gubljenje profesionalnih načela ili nesnalaženja u inkorporiranju načela kod operacionalizacija koje su vezane za umjetnu inteligenciju.

Istraživanja sličnosti i razlika tekstova napisanih umjetnom inteligencijom i tekstova koje su napisali ljudi uglavnom se usredotočuju na percepciju vjerodostojnosti poruka. Sva takva istraživanja ponudila su disharmoničnu sliku u pitanjima vjerodostojnosti i objektivnosti. Zanimljivo je da je u istraživanjima koja su provedena prije jednoga desetljeća sadržaj automatski proizvedenih tekstova percipiran kao dosadniji, ali i objektivniji i vjerodostojniji (Clerwall, 2014., Graefe i sur., 2018, prema Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). Nasuprot tomu, nedavne studije nisu pronašle razlike u ocjenama vjerodostojnosti sudionika (Jang i sur., 2021, Wölker, Powell, 2021) niti razlike u njihovim očekivanjima vjerodostojnosti između dotičnih autora (Haim, Graefe, 2017: prema Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). Rezultati studija koje su manipulirale navodnim autorstvom također su prilično mješoviti. Kretale su se od percepcije tekstova koje su napisali ljudi kao vjerodostojnijih (Graefe i sur., 2018, Waddell, 2018) do toga da nema razlika u pouzdanosti i stručnosti (Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023), do percepcije umjetne inteligencije kao vjerodostojnije, objektivnije i uravnoteženije (Graefe i sur., 2018; Liu, Wei, 2019; Wu, 2020, prema Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). U metaanalizi Graefe i Bohl-

ken (2020) usporedili su 12 eksperimentalnih i deskriptivnih studija provedenih između 2017. i 2020. godine. Pronašli su prednosti za sadržaj koji su napisali ljudi u smislu kvalitete i čitljivosti. Eksperimentalni dokazi također ukazuju na veću vjerodostojnost kada je sudionicima jednostavno rečeno da je čovjek napisao članak. No, sveukupno i kroz različite teme meta-analiza nije pronašla razlike u percipiranoj vjerodostojnosti vijesti koje su napisali ljudi i umjetna inteligencija. Dakle, nalazi za jednostavne tekstove pisane umjetnom inteligencijom sugeriraju da bi ljudi mogli prihvatiti umjetnu inteligenciju kao autora za kratke vijesti. No, prihvaćanje tekstova pisanih umjetnom inteligencijom koji nadilaze izvješćivanje vijesti temeljeno na brojkama i činjenicama ostaje uglavnom neispitano (Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023).

Iako bi umjetna inteligencija tehnički mogla nadmašiti ljude u brzini i točnosti pisanoga jezika, ona najteže može replicirati ljudske aktivnosti kao što su: kreativnost, emocionalna inteligencija, fleksibilnost, strateško razmišljanje, tumačenje, objašnjavanje i procjena informacija. Nadalje, umjetna inteligencija ne pruža zadovoljavajući odgovor u stvaranju ideja i odnosa s ljudima. Primjer prepreke za umjetnu inteligenciju predstavlja empatično novinarstvo.

EMPATIČNO NOVINARSTVO I UMJETNA INTELIGENCIJA – PODRUČJE DISTORZIJE?

Ljudi jasno razaznaju područje koje se smatra ljudskim, stoga zaziru od identifikacije strojeva i ljudi. Prema nekim autorima (Ciechanowski i sur., 2019) postojanje umjetnih, ali čovjekolikih entiteta doživljava se kao prijetnja konceptu ljudskoga identiteta. Nelagoda nastaje i kada se stroj ponaša previše poput čovjeka, odnosno da kod promatrača izazivaju neobične ili neobično poznate osjećaje gađenja ili jezivosti. Umjetna inteligencija uspješno preuzima neke ljudske funkcije, ali izbjegava ili se smatra manje funkcionalnom kada zadatak uključuje intuiciju, afekt ili empatiju (Huang, Rust, 2018, Luo i sur., 2019, prema Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023).

Sustav umjetne inteligencije kompetentniji je za utilitarna područja i funkcionalne ciljeve nego za hedonistička područja i afektivne ciljeve (Longoni, Cian, 2022). U skladu s promjenom društvenih interesa i matrice ponašanja događa se i promjena u percepciji traženoga modela novinarstva. Suvremenu medijsku publiku zanimaju priče koje se temelje na iskustvenome, priče čiji je narativ pogodan za poistovjećivanje. Ova promjena nije rezultat javne znatiželje i promjene funkcije medija, nego društvenoga aspekta ljudske prirode. Umreženost svijeta stvara od svakoga primatelja informacije involviranoga subjekta koji u priču „ulazi“ sposobnošću prepoznavanja misli i osjećaja drugih, što stvara od događaja i doživljaj, odnosno reakciju. Stoga empatičko novinarstvo postaje egzistencijalno, traženo ili popularno se empatija ne smatra slabošću u novinarstvu, a takve teme postaju poželjne.

Empatičko novinarstvo nema potpuno dogovorenu definiciju i zbog činjenice da ni empatija nema općeprihvaćenu definiciju. Empatija uključuje sposobnost razumijevanja iskustva, emocionalnoga stanja drugih osoba, ali i zauzimanje perspektive i većina znanstvenika složna je oko toga da empatija generalno predstavlja sposobnost razumijevanja i doživljavanja emocionalnih stanja drugih osoba. Riječ je o razumijevanju čovjeka iz njegova referentnog okvira, na taj način olakšava se suradnja i povjerenje, a to je ujedno i put ispravna razumijevanja događaja (Smith-Rodden, 2019). Empatiziranje dovodi do brige, samilosti, ali i do vlastitoga doživljaja iznimnoga stresa (Groen i sur., 2013, Gery i sur., 2009). Glück tvrdi da se bez ovoga „nevidljivog“ načina komunikacije ne može postići kvalitetno i etičko informativno novinarstvo, a autentičnost i emocionalnost vijesti bile bi smanjene. Nadalje, empatiju smatra temeljnom vještinom novinara u posebno osjetljivim novinarskim područjima rada. Empatija ima središnju ulogu jer pomaže novinarima uspostaviti „odnose povjerenja s protagonistima vijesti“. Glück zaključuje da se „empatija u novinarstvu može istaknuti kao ‘emocionalni kapital’, kao umjetnost diplomacije i suradnje“ (Glück, 2016). Samo empatičan novinar može izazvati suosjećajnost kod publike. Zanimljivo je da se u istome istraživanju pokazalo

da studenti novinarstva, tzv. milenijalci, prihvaćaju empatiju kao temeljnu etičku vrijednost.

Iskorištavanje empatije kao novinarskoga etosa ostaje provokativan prijedlog među praktičarima, neki sugeriraju da se to kosi s drugim vrijednostima, npr. objektivnosti. Previše empatije može djelovati pokroviteljski prema jednoj strani, pri čemu se ostali mogu smatrati nejednakima. S premalo empatije priče u medijima mogu se promatrati kao objekti u zabavne svrhe. Ipak, Lester daje jak argument za empatiju kao vodeću vrijednost za novinare: Ako se uzme u obzir etika empatije, gledateljima i korisnicima bit će stalo do onih o kojima čitaju ili koje gledaju s istom razinom zabrinutosti kao i izvjestiteljima i producentima koji istražuju i prave prezentacije (Smith-Rodden, 2019).

Dunkley, pobornik faktografskoga pristupa, smatra da distanca predstavlja osnovni element bez kojega je nemoguć profesionalni odnos u radu. Dunkley, kritizirajući empatičku teoriju, piše: „Novinari počinju vjerovati da ono o čemu izvještavaju treba odražavati njihov emotivni doživljaj. Odatle do selektivnosti i manipulacija činjenicama u korist jedne strane samo je korak, i to možda čak nesvjestan“ (Dunkley, 1997, prema Barović, 2011).

Ovdje se zapravo očituje kriva percepcija uloge novinara koji ne djeluje isključivo prema faktografskomu pristupu. Takva percepcija novinara kao zagovaratelja (odvjetnika) ili angažiranoga novinara koji se ne pridržava neutralnosti nije isto što i percepcija novinara koji djeluje i prema empatičnomu pristupu. Podcrtava se ovo „i“ jer je novinar zapravo zagovaratelj ili djelatelj koji koristi faktografski pristup, ali u svome čovjektivu ne može djelovati bez empatičnoga pristupa.

Etika empatije mora postati element u rutini novinara, empatični novinari osjećaju se počašćenima jer mogu ispričati priče ljudi. Također, izazivaju povjerenje jer su svrhoviti u svome angažmanu u svojoj zajednici, povezuju se namjerno i s poštovanjem. Autentične interakcije i dobronamjerne motivacije novinara, koji potiču empatiju i istinsku brigu za one koje dokumen-

tiraju, daleko će ići u osiguravanju boljih veza s javnošću, povećati povjerenje na terenu, izreći smislenije i snažnije priče i, možda u konačnici, ponovno izgraditi povjerenje za instituciju novinarstva (Smith-Rodden, 2019). Unatoč neslaganju istraživača u definiranju i konceptualizaciji konstrukta empatije, njezina važnost u socijalnome funkcioniranju nije upitna. Uspješna društvena interakcija zahtijeva sposobnost razumijevanja mentalnih, emocionalnih stanja drugih kako bi se objasnilo i predvidjelo njihovo ponašanje (Sucksmith i sur, 2013). Empatija pospješuje prosocijalno ponašanje, a suzbija antisocijalno ponašanje (Eisenberg, Miller, 1987, prema Vachon, Lynam, 2016).

NOVINAR – TVORAC LJUDSKE PERSPEKTIVE NOVINARSTVA

Svako zanimanje, pa tako i novinarsko, javlja se u trenutku kada su stečene sve potrebne pretpostavke (Sapunar, 2004), a to su, između ostaloga, bili izumi i tehnološka dostignuća. Dakle, novinar se pojavio i služio tim sredstvima, sredstva su se umnažala, ali nisu ugrozila ili istisnula novinara. Prvi put u povijesti novinarstva neki izum pretendira istisnuti ili zamijeniti novinara. Druga je percepcija da ako se pravilno koristi, umjetna inteligencija neće zamijeniti nego unaprijediti rad novinara.

Percepcija novinara mijenjala se kroz povijest i evoluirala je od „natruščika“ i „univerzalnoga neznalice“ do zanimanja koje se temelji na akademskoj izobrazbi koja implicira i rad na razvijanju vrlina, a svakako i određenih vještina i kompetencija. Kriteriji za profesionalizam mogu demonstrirati i dihotomiju između novinara i umjetne inteligencije u novinarstvu: kontrola ulaska u zanimanje, ključne vještine za koje je potreban trening, primjena etičkih kodeksa i profesionalnih standarda, mogućnost ostvarivanja značajne društvene uloge, autonomnost u prakticiranju vještina (McQuail, 2005).

Definirati novinara nije lako, ali se definiciji može pristupiti niječno, što stvar znatno olakšava. Iz pitanja tko nije novinar iščitava se i temelj-

ni postulat novinarstva. Sapunar navodi da je cilj novinarstva doći do istine ili istinonosne informacije, što implicira da novinar nije onaj tko nije u stanju govoriti istinu ili to ne želi (Sapunar, 2004). Dati legitimitet nekome događaju da ima vrijednost vijesti i dati autentičnost sadržaju i istini iste može samo novinar prateći etičke postulate profesije i imajući u vidu opće dobro.

Zbog tih visokoodgovornih zahtjeva novinarstvo je bilo i još uvijek jest izloženo determinizmu državnih tijela, ali i drugih profesija. I umjetna inteligencija pretendira determinirati novinarstvo. Brzina koja je percipirana kao čisto i opće novinarsko načelo nadvladava se brzinom umjetne inteligencije. Umjetna inteligencija različitim mehanizmima mjerenja i brojem izvora nameće teme i vrijeme izvještavanja. Može se govoriti da umjetna inteligencija zahvaća u opća načela novinarstva (brzina, objektivnost). Autonomiju i integritet novinar zadržava pridržavajući se profesionalnih pravila i poštenja. Ako umjetna inteligencija preuzme velik dio udjela u kreiranju medijskoga sadržaja, razina poruke koju mediji odašilju bit će niža.

Što se tiče kratkih i jednostavnih tekstova, algoritmi imaju prednost jer se percipiraju kao objektivno pisanje (Wu, 2020). Ovaj pojam odgovara onomu što Sundar i Kim (2019) nazivaju heuristikom stroja, mentalnim prečacem koji ukazuje na to da se operativni stroj doživljava kao objektivniji, točan i bez ideoloških pristranosti. Na primjer, pokazalo se da su vijesti koje je odabrao stroj bolje ocijenjene u usporedbi s vijestima koje je odabrao novinar (Sundar, Nass, 2001). Općenito, takva heuristika može biti problematična, što dovodi do bezobzirna oslanjanja na strojeve za zadatke za koje nisu kompetentni. Ovo pretjerano oslanjanje moglo bi se odraziti na vjerodostojnost i povjerenje ljudi, ali ne bi nužno utjecalo na njihovu izvedbu (npr. u smislu razumijevanja ili prisjećanja). Dakle, rezultati istraživanja za jednostavne tekstove pisane umjetnom inteligencijom sugeriraju da bi ljudi mogli prihvatiti umjetnu inteligenciju kao autora za kratke vijesti. Složeni tekstovi također se mogu baviti kompliciranim ili čak kontroverznom temama. Ovdje su ljudske vještine, kao

što je kategorizacija informacija na općoj razini ili sagledavanje nalaza u širem kontekstu, često relevantne u novinarstvu. To se, primjerice, odnosi na znanstvene informacije koje su rijetko sigurno znanje, češće su okvirne informacije koje se ne mogu adekvatno obuhvatiti kratkim izvješćivanjem (Flemming i sur., 2020, Kimmerle i sur., 2015, Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023). Umjetna inteligencija učinkovitije bi se mogla baviti dokumentarističkim dijelom novinarstva, analizom povijesne građe ili podataka u novinarstvu. Primijenjeno na tekstove pisane umjetnom inteligencijom, ovo sugerira da bi alat umjetne inteligencije kao autor mogao biti prihvatljiviji ljudima kada ispunjava očekivanja čitatelja pišući o jednostavnim temama koje se temelje na činjenicama i brojevima (Tandoc i sur., 2020, Lermann Henestrosa, Greving, Kimmerle, 2023).

Novinarska etika predstavlja zajedničke vrijednosti koje vode novinare, otkriva i jača norme, daje savjete i upozorenja o tome što osoba treba poduzeti kako bi donijela ispravne odluke. Dakle, izlaže i težnje i obveze koje bi novinari, urednici i ostali koji rade na terenu trebali slijediti kako bi odgovorno obavljali svoj posao (Hansen, 2017). O etici u novinarstvu možemo govoriti samo ako etiku afirmira novinar. Umjetna inteligencija koja pretendira zamijeniti novinara umnogome ne može ispuniti etička načela koja pripadaju ovoj profesiji, stoga su i umjetna inteligencija i njezina regulacija izazovi za novinarstvo, novinare, ali i sve upućene na proces informiranja.

ZAKLJUČAK

Pojmovno ustaljena od 1950-ih godina umjetna inteligencija kao alat facilitira mnoge ljudske djelatnosti. Ni u novinarstvu nije stvar izbora nego nužnost. Nametnuta kao nužni alat, samim činom nametanja uključuje nedobrovoljan akt, odnosno prisilu koja kod dotadašnjih subjekata novinarstva generira strah. Strah se odnosi na mijenjanje uloga u novinarstvu, egzistencijalni strah i strah za provođenje profesionalnih načela. Umjetna inteligencija teži zahvatiti i oponašati intelektualna svojstva ljudskih bića.

Metoda oponašanja segmentirano se širi, stoga i novinarstvo želi zaštititi ono primarno ljudsko u svojoj profesiji. Etika je prva instanca na kojoj umjetna inteligencija ne može graditi model oponašanja, a u novinarstvu to je još i empatično novinarstvo. Antropocentrička orijentacija umjetne inteligencije stvara mogućnost da umjetna inteligencija ostane podrška novinarstvu kao primarno ljudskom pozivu ili poslanoj. Četiri su područja koja se smatraju iznimno važnima za postizanje antropocentrične umjetne inteligencije: sloboda, privatnost i vlasništvo nad podacima, odgovornost, transparentnost i poštenje, a to su i područja koja se referiraju na novinarstvo. Iz navedenoga zaključuje se da umjetna inteligencija za novinarstvo i etiku u novinarstvu može predstavljati samo izazov, a nikako orijentir, jer riječ je o objektu koji nema svrhu koja bi zanemarivala čovjeka i njegovu inteligenciju koja je uvijek u napredovanju. Umjetna inteligencija kao nužan i koristan alat ne može svesti novinarstvo samo na tehničku operabilnost, jer novinarstvo uvijek nastupa s postulatom ljudske djelatnosti i generira prava, dužnosti, ali i emocije koja se odnose na ljude. Sloboda izražavanja, iako jedno od temeljnih prava, najjasnije se čuva i jamči kada je povezana s deontologijom profesije, odnosno s jasnim naglašavanjem dužnosti. Sloboda koja bi bila svrha samoj sebi nije prihvatljiva za napredak i opće dobro, nego je platforma za manipulaciju i pokušaje nijekanja ljudskoga dostojanstva. Ako mogućnosti umjetne inteligencije narastu do te mjere da postane oponent ili zamjena za novinare zbog velike i neregulirane „slobode“, stvorit će se preduvjeti da manipulira novinarstvom. Novinar je tvorac ljudske perspektive vijesti, a umjetna inteligencija nema takvu mogućnost. Trenutačno ne možemo zanemariti aplikacijsku vrijednost umjetne inteligencije da putem obrade golemoga broja podataka personalizira sadržaj prema recipijentima, što implicira da sadržaji pod autorstvom umjetne inteligencije postaju relevantniji u skladu s interesima recipijenta i lakše privlače pozornost publike, ali i podložniji manipulaciji s obzirom na načine prikupljanja podataka i motive depersonaliziranih kreatora sadržaja. Kada je riječ o implementaciji umjetne inteligencije u novi-

narstvu, potrebno je razmotriti etičku komponentu prikupljanja, distribucije i svrsihodnosti sadržaja, jer trenutačno, kao i svaki drugi alat, UI po sebi nije ni dobra ni loša, nego je ekstenzija onih koji je rabe.

LITERATURA:

- Bertrand, C. J. (2007) *Deontologija medija*, Zagreb, Sveučilišna knjižara – ICEJ.
- Ciechanowski, L., Przegalinska, A., Magnuski, M., Gloor, P. (2019) „In the shades of the uncanny valley: An experimental study of human–chatbot interaction“, *Future Generation Computer Systems*, Volume 92, 539-548, ISSN 0167-739X, <https://doi.org/10.1016/j.future.2018.01.055>. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167739X17312268>.
- Cook, T. E. (2005) *Governing with the news: the news media as a political institution*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Council of Europe (2018) *Algorithms and human rights. Study on the human rights dimensions of automated data processing techniques (in particular artificial algorithms) and possible regulatory implications*, prepared by the Committee of experts on internet intermediaries (MSI-NET), <https://rm.coe.int/algorithms-and-human-rights-en-rev/16807956b5>
- de-Lima Santos, M. F., Ceron, W. (2022) „Artificial Intelligence in News Media: Current Perceptions and Future Outlook“, *Journalism and Media*, 3(1), 13-26. <https://doi.org/10.3390/journalmedia3010002>.
- Dignum, V. (2018) „Ethics in artificial intelligence: introduction to the special issue“, *Ethics and Information Technology* 20, 1-3, <https://doi.org/10.1007/s10676-018-9450-z>.
- Dunkley, C. (1997) „Whose News is It Anyway?“, *Financial Times*, 22. 9. 1997., 11, prema Barović, V. (2011) „Objektivnost, novinarska etika i izvještavanje u kriznim situacijama“, *Medijske studije*, 2, (3-4).
- Gazit, L., Arazy, O., Hertz, U. (2023) „Choosing between human and algorithmic advisors: The role of responsibility sharing“, *Computers in Human Behavior: Artificial Humans*, 1(2), <https://doi.org/10.1016/j.chbah.2023.100009>.
- Gery, I., Miljkovitch, R., Berthoz, S., Soussignan, R. (2009) „Empathy and recognition of facial expressions of emotion in sex offenders, non-sex offenders and normal controls“, *Psychiatry Research*, 165(3), 252-262.
- Glück, A. (2016) „What Makes a Good Journalist?“, *Journalism Studies*, 17:7, 893-903, DOI: 10.1080/1461670X.2016.1175315.
- Groen, J., Wijersb, A. A., Tuchaa, O., Althausc, M. (2013) „Are there sex differences in ERPs related to processing empathy-evoking pictures?“, *Neuropsychologia*, 50(1), 142-155.
- Hansen, M. et al. (2017) „Artificial Intelligence: Practice and Implications for Journalism“, *Tow center for digital journalism*, DOI:10.13140/RG.2.2.17735.39849.
- Henestroza, A. L., Greving, H., Kimmerle, J. (2023) „Automated journalism: The effects of AI authorship and evaluative information on the perception of a science journalism article“, *Computer sin Human Behavior*, Volume 138, January, 107445, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107445>. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/JURI/DV/2019/11-06/Ethics-guidelines-AI_HR.pdf.
- Jobin, A., Ienca, M., Vayena, E. (2019) „The global landscape of AI ethics guidelines“, *Nat Mach Intell*, 1, 389–399, <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>.
- Journalism, Tow Center for Digital Journalism, USA: Columbia University.
- Jussupow, E., Benbasat, I., Heinzl, A. (2020) *Why Are We Averse Towards Algorithms? A Comprehensive Literature Review On Algorithm Aversion*, ECIS 2020 Proceedings, https://aisel.aisnet.org/ecis2020_rp.
- Longoni, C., Cian, L. (2022) „Artificial Intelligence in Utilitarian vs. Hedonic Contexts: The ‘Word-of-Machine’ Effect“, *Journal of Marketing*, 86(1), 91-108.
- McCrudden, C. (2008) „Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights“, *EJIL*, 19(4).
- McQuail, D. (2005) *Mass Communication Theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Pasquale, F. A. (2016) Platform Neutrality: Enhancing Freedom of Expression in Spheres of Private Power (May 12, 2016). 17 Theoretical Inquiries in Law 487, *Maryland Legal Studies Research*

- Paper No. 2016-24, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2779270>.
- Poler Kovačić, M. (2001) „Križa novinarstva kao križa etike: tko je novinarski subjekt?“, *Medijska istraživanja*, Zagreb, Naklada medijska istraživanja, god. VII br. 1-2.
- Poler, M. (1998) „Što je novinarska etika?“, *Medijska istraživanja*, Zagreb, god. 4 br. 1.
- Rigley, E., Chapman, A., Evers, C., McNeill, W. (2023) „Anthropocentrism and Environmental Well-being in AI Ethics Standards“, *Scoping Review and Discussion*. AI 2023, 4, 844-874. <https://doi.org/10.3390/ai4040043>.
- Sapunar, M. (2004) *Osnove znanosti o novinarstvu*, IV, Zagreb, Vlastita naklada autora.
- Sheridan Burns, L. (2007) *Razumjeti novinarstvo*, Zagreb, Medijska istraživanja.
- Smith-Rodden, M. (2019) „The Case for Empathy“, *Journalism & Communication Monographs*, 21(1), 73-78, <https://doi.org/10.1177/1522637918823262>.
- Sucksmith, E., Allison, C., Baron-Cohen, S., Chakrabarti, B., Hoekstra, R. A. (2013) „Empathy and emotion recognition in people with autism, first-degree relatives, and controls“, *Neuropsychologia*, 51(1), 98-105.
- Vachon, D. D., Lynam, D. R. (2016) „Fixing the Problem With Empathy: Development and Validation of the Affective and Cognitive Measure of Empathy“, *Assessment*, 23(2), 135- 149. https://www.researchgate.net/publication/271331222_Fixing_the_Problem_With_Empathy/citations.
- Werner J. Severin, Tankard, J. W. (2001) *Communication theories*, New York, Longman.

IS ARTIFICIAL INTELLIGENCE A CHALLENGE FOR ETHICS AND EMPATHETIC JOURNALISM?**ABSTRACT**

The application of artificial intelligence in journalism has shown that AI alone cannot independently perform journalistic tasks. After generating content and information, human oversight is required to ensure the created content adheres to the ethical principles of journalism, guaranteeing relevance and quality. Journalism has long been guided by ethics, professionalism, and a dedication to the profession. All these objectives follow a central imperative: that they be achieved in a manner that is dignified and respectful of humanity, using means that honor the dignity of human life. This raises the question: Can artificial intelligence be an adequate answer in this context?

Journalism that recognizes essential issues and values the individual is sensitive journalism—journalism that allows for uniqueness and empathy. AI cannot recognize originality, empathize, or be a part of the public in the way a journalist inherently is. This study explores the consequences of reducing journalism to mere technical functionality and the dominance of artificial intelligence. It raises the question: Are we removing journalism from the human, and thus ethical and moral, dimension? Do we risk losing the empathetic side of journalism?

Keywords: journalism, artificial intelligence, ethics, empathy, empathetic journalism.